

álních struktur“, jak napovídají nejen Beckovy (rovněž např. Giddensovy) texty z devadesátých let, kde možno vysledovat přinejmenším záměr a ambici v tomto směru? Konečně lze také poznamenat, že čím více budeme Becka a jeho texty číst, tím spíše zjistíme, že ekologická problematika nevyčerpává jeho koncepci pojmu „rizikové společnosti“, ale je spojována s problematikou společenských vztahů, jejich

dehumanizací a krizí, představuje jednu z mnoha dimenzí rizikové civilizace.

Na závěr nezbyvá než dodat, že brněnský sborník nasadil velmi solidní, ba vysokou „laťku“ pro způsoby sociologického psaní u nás. Přejme si, aby ona laťka vydržela a něco též kladně ovlivnila ve smyslu latinského „přiklady táhnou“.

Oleg Suša

Anthony Giddens: Sociologie

Praha, Argo 2000, 595 s.

Nakladatelství Argo vydalo překlad dlouho očekávané knihy Anthonyho Giddense *Sociologie*. Jak sám název napovídá, jedná se o elementární učebnici sociologie, ve které autor definuje klíčová témata a termíny oboru. Nejde mu o vyvinutí nových teorií, spíše předkládá poměrně komplexní a přehledný náhled pro začínající studenty oboru. Dá se očekávat, že mnoho vysokoškolských učitelů bude tento překlad používat pro přiblížení témat studentům prvních ročníků. Z tohoto důvodu je nezbytné, aby byl překlad terminologicky v pořádku a aby kniha nabízela ty pedagogické možnosti, které skýtá originál.

Ve své recenzi jsem se zaměřila na kapitulu *Pohlaví a sexualita*, neboť se jedná o téma v české sociologii poměrně opomíjené, o téma, kde je naprosto nutné, aby nastavení celého diskursu, ve kterém budou nadcházející diskuse probíhat, bylo správné a odpovídalo terminologii používané západními vědci. Překlad, bohužel, tomuto požadavku neodpovídá. Spíše v něm vládne terminologický chaos.

V úvodu je nutné říci, že překladatel Jan Jařab z nějakého důvodu nepoužil pro svůj překlad poslední vydání Giddensovy knihy z roku 1997. Vznikla tak kombinace tří různých vydání, přičemž to nejstarší pochází již z roku 1989. V některých podkapitolách tak dochází k naprosto kuriózní situaci, kdy text skáče z vydání z roku 1993 do roku 1997 a zpět. Nejvíce se to projevuje v podkapitole „Postoje vůči homosexualitě“, kde v šestém odstavci dochází ke třem takovým přeskokům. Není mi moc jasné, proč ucelený Giddensův text je nutné tímto způsobem parcelovat. Překladatel by pochopitelně mohl namítnout, že se

jednotlivá vydání liší a že se snažil o co nejkomplexnější překlad s cílem pokrýt tematiku, které se Giddens věnuje ve všech třech vydáních. Tento naprosto neobvyklý překladatelský přístup ovšem dává překladateli mnohem větší pole působnosti, než jaké mu při překladu náleží. Staví ho do role určitého redaktora, který vybírá, co se bude českému čtenáři předkládat, a co ne. V tomto směru lze Jařabovy možnosti chápat mocensky, neboť tak určuje, který diskurs bude povolen, bez ohledu na originál.

Nicméně ani možná námitka, že se jedná o snahu o komplexní překlad a pokrytí všech tří vydání, neobstojí. Jařab totiž vynechává klíčové pasáže textu. Největšího zásahu se dopouští na úplném začátku, který je naprosto určující pro další pochopení celé kapitoly. Tam totiž Giddens definuje důležité termíny, s nimiž následně pracuje. Anglická verze z roku 1997 dokonce v úvodu každé kapitoly obsahuje „Basic Concepts“, tedy základní koncepty. Ty jsou v úvodních odstavcích vždy osvětleny. V českém překladu základní koncepty úplně chybějí, a tak tento učebnicový text ztrácí na přehlednosti, jeho pedagogická funkce se snižuje. To by se dalo přehlédnout, kdyby dále v textu nedocházelo ke změnám a vysvětlení základních konceptů figurovalo tam, kde v angličtině. V kapitole, které jsem se věnovala, překladatel ale celý odstavec, který se týká vysvětlení anglických konceptů „sex“ a „gender“, tedy „pohlaví“ a „rod/gender“, vypouští, a v důsledku toho vládne textu nejednotnost. Přitom přesnost je pro akademický text imperativem číslo jedna.

Pro pochopení problematiky vztahů žen a mužů je klíčových několik termínů, které poskytují konceptuální rámec, ve kterém probíhají diskuse týkající se jak ekonomicko-

politických témat, tak kulturních studií (např. sexualita a queer studia). Anthony Giddens si je důležitosti těchto konceptů plně vědom. Proto hned po úvodu, ve kterém představuje problematiku sexuality, transsexuality a podílu biologických determinantů a kulturní výchovy na příkladu James Morrise-Jan Morrisové, definuje termíny „gender“ a „sex“. V překladu tyto definice chybějí, stejně jako odstavec obsahující koncepty „femininity“ a „masculinity“, tedy v češtině nejednoznačné „ženskost“ a „mužskost“, které překladateli dále v textu činí problémy. Právě v této části, která si vyžaduje zvýšené pozornosti, tedy Jařab nejen vynechal důležitý odstavec z vydání z roku 1993, který není obsažen ve vydání pozdějším, ale přeskočil i odstavec, který obsahují vydání obě v úvodu k již zmíněné podkapitole:

„Anglické slovo ‚sex‘ tak, jak se používá v normální jazyce, není jednoznačné, neboť odkazuje jak na pohlaví osoby, tak na sexuální akty, jichž se lidé účastní, jako například ve výrazu ‚mít sex‘. Z důvodu přehlednosti je nutné rozlišovat mezi pohlavím ve významu biologických a anatomických rozdílů mezi muži a ženami a sexuálními aktivitami. Musíme ale trvat i na další distinkci, a tou je rozdíl mezi POHLAVÍM a GENDEREM. Zatímco pohlaví odkazuje k fyzickým rozdílům lidského těla, gender se týká psychologických, sociálních a kulturních rozdílů mezi osobami mužského a ženského pohlaví. Tento rozdíl mezi pohlavím a genderem je zásadní, neboť mnoho rozdílů mezi osobami mužského a ženského pohlaví nejsou biologického původu.“

Tento odstavec vysvětluje víceméně vše. Jistě, je možné namítnout, že slovo „gender“ je nutné přeložit nebo ještě více přiblížit českému čtenáři. Překladatel má ale nepřeborné množství možností, jak to udělat – odkazem, poznámkou pod čarou nebo doslovným překladem daného slova. Jako v mnoha dalších oborech i v humanitních vědách může docházet k přejímání, pokud cílový jazyk daný koncept neobsahuje (tento trend je v současné době nejvíce patrný ve finančnictví a burzovním jazyce). Slovo gender by se tedy jednoduše mohlo začlenit do českého pojmosloví. V tomto smyslu se vyjádřili autoři *Velkého sociologického slovníku* (Karolinum, 1996: 339). Stejného názoru je i redakce *Sociologic-*

kého časopisu, která v úvodu k 1. číslu (ročník 31, 1995: 3) píše:

„...Zatímco pojem ‚feminismus‘ je v českém prostředí chápán odlišně od jeho současného západního pojetí, pojem ‚gender‘ je zcela nový a zdá se, že musí být importován v anglickém originále. Vznikl za účelem odlišení pouze biologického určení muže a ženy (pohlaví, sex) od jejich určení kulturního a sociálního. Původně ‚gender‘ označoval gramatický rod, jeho český převod termínem ‚rod‘ by však v českém kontextu zaváděl jiným směrem. Dosavadní konsensus těch, kdo se touto problematikou u nás zabývali, je převzít anglické ‚gender‘.“

Rozdíl mezi oběma termíny je nutné dodržovat, aby nedocházelo ke zmatkům. A je to právě překladatel, kdo nese odpovědnost za to, že daný termín bude správně komunikován. Z výše uvedených definic pohlaví a genderu je patrné, že již název první podkapitoly je zavádějící. Anglické „Sex, Gender and Biology“, tedy „Pohlaví, gender a biologie“, Jařab naprosto nesmyslně překládá jako „Pohlaví, sex a biologie“. Pokud použijeme jeho nejednotný terminologický plán ke zpětnému překladu, název podkapitoly by zněl „Sex, Sex and Biology“. Mohlo by se zdát, že překladatel „pouze“ nepochopil rozdíl mezi pojmy „gender“ a „pohlaví“, a proto k nim odkazuje stejně. Tak to ale není. Jařab v celé kapitole používá několik způsobů, jak se s tímto konceptem vyrovnat.

Nejjednodušší, zdá se, je celý koncept vynechat. Toto vynechání, které se opakuje celkem čtyřikrát, čtenář nepostřehne, zato ho však jistě zaskočí hned úvodní věta na straně 113: „U lidí považujeme za nejlepší zdroj informací naše zkušenosti...“, ale zdroj informací o čem – právě o genderu. Nevidím důvod, proč překladatel nemohl alespoň slovo gender opsat, například obratem „nejlepší zdroj informací o kulturní podmíněnosti ženskosti a mužskosti“, neboť se dále hovoří o hormonálních odchylkách od „normálu“, které popírají fakt, že naše přijaté chování jako žen či mužů je dáno pouze hormonálně, tedy biologicky. Na téže straně je výraz „female gender identity, behaviour and attitudes“ přeložen jako „ženská identita, chování a postoje“, což nikterak neproblematizuje právě ženskou identitu danou specifickou soci-

alizací, kterou muži neprocházejí. Žena je výslednicí jak biologických daností, tak vlivu společnosti, právě tak jako muži nemají biologicky zakódovanou agresivitu a neschopnost vyjadřovat emoce, jak zmiňuje Giddens. Vzor chování podporované a vynucované společností nejsou ve vztahu příčinném. Tento fakt Giddens dále podporuje citátem z Lewontina (s. 114): „Biologické rozdíly se tak stávají spíše signálem k diferenciaci sociálních rolí než jejich příčinou.“ Je opravdu s podivem, že překladatel tento citát přeložil správně, ale nepocituje nutnost zproblematizovat námi přijímaný koncept „přírozenosti“ tak, jak to činí Giddens právě přísným oddělováním genderu od pohlaví. Slovo gender dále úplně mizí z názvu podkapitoly týkající se teorie Nancy Chodorow stejně tak jako z názvu podkapitoly týkající se teorie Carol Gilligan, kde se „Gender, self and morality“ mění na „„Já“ a mravnost“.

Ve většině případů ale překladatel slovo „gender“ nahrazuje slovem „pohlaví“, čímž dochází k naprostému zmatení pojmů, neboť tak se běžně překládá slovo „sex“, což je přesně ta dichotomie, kterou Giddens v textu ustavuje. Výraz „gender differences“ tedy na straně 113 přechází na „rozdíly mezi pohlavími“, nadpis podkapitoly „Gender socialization“ se mění na „Pohlaví a socializace“, obrat „tend to have a more 'traditional' view of gender differences“ je přeloženo jako „sklon k tradičnějšímu pojetí rozdílů mezi pohlavími“. Výraz „gender differences“ se dále objevuje jako „rozdíly mezi pohlavími“ na straně 117, 118, 120 a 132. Na s. 121 je přeložen jako „rozdíly v chování obou pohlaví“. Aby toho nebylo málo, Jařab se uchyluje k další možnosti, když „gender“ začne opisovat výrazem „mužské a ženské role“ či „úlohy“. Tento způsob by byl, pokud se chtěl úplně vyhnout slovu „gender“, zdaleka nejschůdnější, protože navozuje představu, že naše chování jako žen a mužů je něčím naučeným, nevrozeným, nepřírozeným, a tudíž je možné to změnit. Tímto ovšem Jařabovy experimenty nekončí. Dílo zkázy je dokonáno, když překladatel roli genderu zredukuje na sexualitu. Na straně 118 se totiž „gender identity“ objeví dvakrát jako „sexuální identita“ a „gender differences“ jako „sexuálně diferencované role“ (s. 117, 118).

Z toho všeho je zřejmé, že text překladu je naprosto zavádějící až matoucí. Jařabovi se podařilo promarnit možnost prezentovat jasný a přehledný argument Anthonyho Giddense. Místo toho jej znetvořil na nepoužitelnou změť termínů, která ve studentovi neznalém tohoto oboru sociologie nutně navodí dojem, že vlastně o nic nejde, že biologie a sexualita jsou těmi jedinými důležitými determinanty našeho chování. Přitom si celá kapitola klade za cíl ustavit nutnost sociologie zabývat se otázkami sociální konstrukce gender rolí, tázat se, komu je taková socializace prospěšná a co činí se vztahy mezi muži a ženami. Vede i k otázkám o tom, jak taková socializace omezuje muže v jejich sociální interakci. Gender je důležitý pojem přesně proto, že se snaží poukázat na ty konstrukty ve vztazích mezi ženami a muži, které se dají překonat, pokud to obě skupiny budou cítit jako nutnost.

Jak jsem v úvodu naznačila, terminologické nepřesnosti se netýkají pouze překladu slov „gender“ a „sex“. Vztahují se také na spřízněné termíny „male/female“ a „masculine/feminine“ nebo „masculinity/femininity“. Tyto binární opozice nejsou totožné. V novějším vydání z roku 1997 Giddens rozšířil úvod podkapitoly „Pohlaví, gender a biologie“ o část nazvanou „Gender differences: nature versus nurture“, která si pohrává s termíny spojenými s vrozeností a socializací, tedy přírodou a kulturou. V těchto dvou odstavcích Giddens postuluje rozdíl mezi vědci, kteří upřednostňují esencialistické teorie, tedy teorie založené na přesvědčení, že rozdíly mezi muži a ženami jsou do značné míry vrozené, že ženy jsou přirozeně jiné než muži i v emocionální oblasti, ne pouze biologické. V opozici k nim se staví škola sociální konstrukce, která zastává názor, že veškeré rozdíly plynou ze socializace ve společnosti. Zdá se, že význam pro utváření našich vzorců chování jako žen a mužů, se musí hledat někde v prostoru mezi nimi.

Pro fungování společnosti a mocenských vztahů je ale nutné, aby se přijaté vzorce a normy chování mužů a žen dodržovaly. K tomu slouží společenská definice toho, co považujeme za femininní a maskulinní chování, které ovšem do češtiny často přechází jako ženské a mužské chování, což za prvé zamlžuje fakt, že jde o sociálně definovanou a přijatou normu, a

za druhé to, že také existuje „female“ a „male“ chování, které s těmito vzorci nemusí vůbec koincidovat, které ale není patologické. V češtině tak člověk nabývá dojmu, že biologické a sociální je shodné a příslušníci jednoho či druhého pohlaví nemohou popřít společensky definované normy femininního a maskulinního chování bez toho, že by byli považováni za „mužatky“ nebo „zženštilce“.

V Jařabově podání se výrazy „maskulinní“ a „femininní“ stávají „ženskými a mužskými vlastnostmi“. Problém je, že se termín používá v pasáži, kde se popisuje snaha rodičů změnit právě tyto naučené vzorce chování u vlastních dětí. Nepomůže ani to, že slova „mužský“ a „ženský“ jsou v uvozovkách. Vrchol ovšem přichází na straně 120, kdy se „femininity“ stává dokonce „ženskou povahou“. V souvislosti s touto podkapitolou bych ještě chtěla zmínit překlad jejího názvu, totiž „The difficulty of non-sexist child-rearing“ jako „Obtíže s netradiční výchovou“. Jistě, nesexistická výchova je opravdu netradiční, nicméně použití slova „netradiční“ v tomto kontextu, kdy značná část populace je nepřilíhla nakloněna rychlým změnám v oblasti ženských a mužských rolí, v sobě nese negativní konotace, zatímco anglická verze s „non-sexist“ má konotace pozitivní. Překlad opět odráží jiný hodnotový žebříček, než jaký je patrný z originálu, a tak překladatelův úkol aproximovat záměry autora (pokud přijmeme, že tyto záměry je možné určit) není opět dodržen.

Domnívám se, že je úkolem překladatele, pokud objeví rozdíl v pojmosloví či celém jazykovém podnebí, jak to nazýval Jiří Levý, které v cílovém jazyce neexistuje, aby tento rozdíl ustavil. Překlad je přece komunikace, a tudíž i kulturní komunikace, při které se nutně setkáváme s koncepty, které jsou naší kultuře cizí. Jařab v této své funkci propadl. Z textu je cítit, že se snaží slovu gender vyhnout, kdy je to jen možné. Pomáhá tak, ať již vědomě či nevědomky, prodlužovat situaci, kdy se v češtině jak média, tak akademická obec brání ustavení gender diskursu, který by poskytl možnost participovat právě na jeho definici. Jeho neexistence a potlačování v textu překladu neumožňuje čtenářům, aby tento koncept vůbec

uchopili a mohli se jím zabývat. Zůstává totiž založen pouze na popisu situace, který se rozplývá v nejednoznačnosti, neohraničenosti.

Již v roce 1970 Michel Foucault postuloval důležitost diskursu a jeho politicko-mocenský rozměr, když napsal, že „diskurs není pouze tím, čím se projevují boje nebo systémy nadvlády, ale i tím, pro co a čím se bojuje, je mocí, které se snažíme zmocnit“ (v českém vydání *Diskurs Autor Genealogie*, 1994: 9). Problém diskursu a nutnost jej změnit se objevuje už u prvních francouzských feministických myslitelů, které si začaly uvědomovat, že jim byl jazyk jakoby ukraden, a je tedy neschopen vyjadřovat to, co samy cítí. Od té doby se pochopitelně mnohé změnilo, nicméně nutnost zahrnout ženy do diskursu, nebo spíše nutnost diskurs změnit tak, aby poskytoval možnost sebevyjádření a realizace jak mužům, tak ženám, trvá. Pokud bude pokračovat situace, kdy se společnost určitých témat bojí, a aktéři, kteří mají možnost pojmosloví měnit, se tomu úspěšně vyhýbají, nebude možné se ze stávající situace s rigidně definovanými a společensky přijímanými rolemi pro muže a ženy pohnout.

Vliv Jařabova překladu se ale neomezuje pouze na tuto politickou rovinu. Giddensova kniha je především učebnicí pro začínající studenty sociologie. Univerzitní obec možná věřila, že jí poskytne pomoc při představování určitých témat studentům. Jak jsem se snažila ukázat, jasnost a přehlednost anglického originálu v češtině mizí, v dané kapitole mizí i definice naprosto zásadního pojmosloví, což vede k jeho matení. Otázkou zůstává, co s takovým překladem. Netroufám si odhadnout, jestli je tímto neodborným způsobem přeložena celá kniha, či zda se to týká pouze uvedené kapitoly. Nicméně je jasné, že kapitola o genderu a biologii, o podílu kulturně-sociálních a biologických vlivů na vývoj a rozvoj osobnosti žen a mužů, je nepoužitelná. Její používání začínajícími studenty by způsobilo mnohem více škody než užítu. Rozlišování mezi genderem a pohlavím je totiž jedním z klíčových aspektů, o než se sociologie posledních desetiletí obohatila.

Marcela Linková